

شرح المصابيح

دانشگاه شیراز
انتشارات دانشگاه شیراز
۵۴۱

انتشارات مرکز منطقه‌ای
اطلاعات‌رسانی علوم و فناوری

صرف کاربردی زبان عربی

تألیف

دکتر حسین کیانی و دکتر سید فضل‌الله میرقادری
اعضای هیأت علمی دانشگاه شیراز

سرشناسه	: کیانی، حسین، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: صرف کاربردی زبان عربی / تألیف حسین کیانی، سیدفضل‌الله میرقادری؛ ویراستار الهام آسمانی.
مشخصات نشر	: شیراز: دانشگاه شیراز؛ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، معاونت پژوهشی، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ع، ۳۴۱ ص: جدول.
فروست	: انتشارات دانشگاه شیراز؛ ۵۴۱.
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: پشت جلد به انگلیسی: A practical arabic morphology
یادداشت	: کتابنامه: ص ۳۴۱-۳۳۹.
موضوع	: زبان عربی -- صرف -- راهنمای آموزشی (عالی)
موضوع	: Arabic language -- Morphology -- Study and teaching (Higher)
موضوع	: زبان عربی -- صرف -- مسائل، تمرینها و غیره
موضوع	: Arabic language -- Morphology -- Problems, exercises, etc
شناسه افزوده	: میرقادری، سیدفضل‌الله، ۱۳۳۷ -
شناسه افزوده	: دانشگاه شیراز
شناسه افزوده	: Shiraz University
شناسه افزوده	: ایران. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری
شناسه افزوده	: Regional information center for science and technology
رده بندی کنگره	: ۶۱۳۱ PJ
رده بندی دیویی	: ۷۵۰۷/۴۹۲۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۹۶۳۲۸۹

صرف کاربردی زبان عربی

دکتر حسین کیانی و دکتر سید فضل‌الله میرقادری

ویراستار: الهام آسمانی

صفحه آرا: زینب دهقانی

طراح جلد: جواد مؤمن‌زاده

چاپ اول: ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

ناشر: انتشارات دانشگاه شیراز با همکاری انتشارات مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری

قیمت: ریال

حق چاپ برای مرکز نشر دانشگاه شیراز و انتشارات مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری محفوظ است

شیراز، میدان ارم، کوی دانشگاه شیراز - کد پستی ۸۵۱۱۵ - ۷۱۹۴۶ صندوق پستی ۱۱۶۱

تلفن و تلفکس: ۰۷۱۳۶۲۷۳۰۵۰

شورای انتشارات دانشگاه شیراز

معاون پژوهشی دانشگاه و رئیس شورای انتشارات	دکتر سید مجتبی زبرجد
نماینده معاون پژوهشی دانشگاه در شورای انتشارات	دکتر علیرضا سرداریان
رئیس مرکز نشر	دکتر هاجر ستوده
دانشکده هنر و معماری	دکتر محمدصادق ابوالقاسمی
دانشکده مواد و عمران	دکتر محمد ابراهیم بحرالعلوم
دانشکده مهندسی برق و کامپیوتر	دکتر مهرزاد بیغش
دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی	دکتر فریبا خوشبخت
دانشکده دامپزشکی	دکتر مصطفی رضوی
دانشکده علوم	دکتر حبیب شریف
دانشکده مهندسی شیمی، نفت و گاز	دکتر علیرضا شریعتی
دانشکده الهیات و معارف اسلامی	دکتر عبدالعلی شکر
دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی	دکتر احمد صدرایی جواهری
دانشکده علوم و فناوری	دکتر محمدمهدی ظرافت
دانشکده مهندسی مکانیک	دکتر احمد فاضل زاده
دانشکده ادبیات و علوم انسانی	دکتر حسین کیانی
دانشکده کشاورزی	دکتر مرضیه موسوی نسب
دانشکده حقوق و علوم سیاسی	دکتر مجتبی واعظی

شورای انتشارات
مرکز منطقه ای اطلاع رسانی علوم و فناوری

مرتبۀ علمی	نام و نام خانوادگی
دانشیار (رئیس شورا)	- دکتر محمد جواد دهقانی
استاد (دبیر شورا)	- دکتر محمدرضا صالحی
استاد	- دکتر حبیب شریف
دانشیار	- دکتر محمدرضا فلاحتی قدیمی فومنی
دانشیار	- دکتر محمدرضا قانع
استادیار	- دکتر هاجر صفاهیه
استادیار	- عبدالرضا بازرگان لاری

پیش‌گفتار

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ وَأَشْرَفِ رُسُلِهِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ ﷺ وَآلِهِ
الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ .
قال الإمام الصادق (عليه السلام): تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي يُكَلِّمُ بِهِ خَلْقَهُ (سفينة البحار، ۲: ۱۷۲)

دستیابی و بهره‌گیری از گنجینه‌های گران‌بهای که در ادبیات عربی در قالب شعر و نثر وجود دارد، هنگامی ممکن است که خواستاران آن ابتدا مقدمات، پیش‌نیازها و ابزارهای لازم آن را بشناسند و هریک را فرا گرفته، در راستای امور خویش قرار دهند تا بتوانند با آن محتوای غنی و پر ثمر به سوی کمال ره پویند و با آگاهی لازم گام‌به‌گام طی طریق کرده تا به سر منزل مقصود که همان غایت متعالیه یا حیات طیبه است برسند و جان خویش را از اقیانوس بی‌پایان مواهب حق، جل و اعلی بهره‌مند سازند.

دانش صرف و نحو مبادئ العربیة (اصول زبان عربی) به شمار می‌رود و دانش صرف مقدم بر دانش نحو است زیرا صرف کلمه‌شناسی است و با فراگرفتن آن می‌توان به سوی نحو پیش رفت و با فراگیری نحو با رعایت مراتب می‌توان به علوم دیگر عرصه زبان و ادبیات عربی دست یافت. پیش‌نیاز بودن دانش صرف به گونه‌ای است که اگر کسی در همه عرصه‌های زبان و ادبیات عربی ژرف‌اندیشی کند و همه مراتب را بگذراند و سال‌ها تدریس و پژوهش داشته باشد، باز هم احساس نیاز می‌کند که به ریزه‌کاری‌های دانش صرف توجه کند.

به‌طور کلی به سه دلیل عمده نمی‌توان از قواعد زبان بی‌نیاز بود و لازم است آن علوم را فراگرفت و هرگز نمی‌توان بر شنیدن و تکرار و تمرین آثار زبان بسنده کرد و به اهداف مطلوب و متعالی دست یافت:

۱. قواعد زبان چارچوب و برج و باروی زبان است و آن را از دگرگونی‌ها و سلیقه‌های گوناگون نگهداری می‌کند.

۲. برای دریافت معنای عبارتهای مرکب و پیچیده به ویژه اشعار و دریافت آرایه‌های لفظی و معنوی ناگزیر باید به قواعد زبان مراجعه نمود. بسیاری از جمله‌ها و عبارتها ریزه‌کاری‌های لفظی و

معنوی تودرتو دارند و کلام با تقدیم و تأخیر، مزین به آرایه‌های مختلف و گونه‌گون شده است؛ جهت دریافت محتوا و پیام متن باید از قواعد بهره گرفت.

۳. فراگیری قواعد و پیاده‌سازی آن در یادگیری زبان به عنوان زبان دوم و در محیطی غیر از محیط آن بسیار بایسته و کارآمد است.

با آگاهی دقیق از قواعد اساسی و کاربردی زبان عربی، فراگیر می‌تواند متون گوناگون شعر و نثر را نیک بخواند و خوب بفهمد و محتوای آن را به زبان خودش بازگو نماید. به گفتارهای زبان عربی گوش فرا دهد و مفاهیم را دریابد و با تکرار و تمرین مستمر در سطحی مطلوب گفتگو کند و سرانجام مطالبی بنگارد.

ضرورت نگارش کتاب

اولین پرسشی که پس از نگارش کتاب، به ویژه کتابی که درس‌نامه است، رخ می‌نماید، این است که با وجود کتاب‌های گوناگون در دانش صرف عربی در داخل و خارج از کشور، آیا باز هم زمینه و مجالی برای نگارش کتاب جدید وجود دارد؟^۱

نگارندگان این اثر بر این باورند که آموزش زبان همواره در حال پیشرفت و دگرگونی است و آسان‌سازی و مهم‌تر از آن روشمند ساختن آموزش، هدفی است که باید به‌طور مستمر دنبال شود. با گذر زمان نیاز به دگرگونی شیوه آموزش قواعد زبان عربی بیشتر احساس می‌شود. این نیاز از آنجا بیشتر رخ می‌نماید که مشاهده می‌شود پس از سال‌ها حضور صرف و نحو در جمع دروس دانشگاهی و با کوشش و پشتکار فراگیران و مدرسان محترم، هنوز موفقیت‌های چشمگیری در امر آموزش آن، به‌دست نیامده است. بنابراین با اشراف بر کتاب‌های منتشر شده در دانش صرف عربی در داخل و خارج از کشور این گونه احساس شد که نیاز به نگارش کتاب صرف کاربردی جهت فارسی‌زبانان لازم است. کتابی که صرف عربی را با شیوه‌ای اساسی و کاربردی آموزش دهد.

با توجه به تغییر رویکرد آموزش زبان عربی در کتاب‌های متوسطه اول و دوم آموزش و پرورش از روش قاعده محور به متن محور، لازم است کتاب‌های آموزش صرف و نحو دانشگاهی این شیوه را دنبال کنند. این کتاب نیز در پیوند با این تغییر رویکرد در آموزش پرورش تألیف شده است.

از آنجایی که دانش صرف کلمه‌شناسی است، بیشتر کتاب‌های تألیف شده در این دانش، کلمه را خارج از متن تدریس کرده‌اند و تأکید بر بررسی کلمه به تنهایی داشته‌اند؛ به نظر رسید که این کار علاوه بر این که با طبیعت کار زبان آموزی به ویژه کاربردی بودن آن تناسب ندارد، با آموخته‌های دانشجویان در دوره آموزش و پرورش نیز هم‌خوانی ندارد. برای هماهنگ شدن با آموخته‌های

۱. در زمینه صرف و نحو کاربردی، استاد ارجمند جناب آقای دکتر سیداحمد امام زاده عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی کتاب‌های ویژه دانشگاه پیام نور را تألیف کرده‌اند.

دانشجویان در مدرسه لازم است کتاب‌های صرف و نحو دانشگاهی به عبارت و متن بپردازند تا یادگیری زبان از طریق متن صورت گیرد.

ویژگی‌های کتاب

۱. **فراگیر بودن کتاب:** در این درس‌نامه سعی بر آن بوده است که از هیچ موضوع و مبحث صرفی فروگذار نشود و همه موضوعات صرفی، مورد بحث قرار داده شود. بنابراین همه مطالب صرفی رایج که هر فراگیر به آن‌ها نیاز دارد، در قالب ۳۸ درس تنظیم و ارائه شده است.

۲. **تأکید بر آموزش از طریق جمله و متن:** در این کتاب ویژگی‌های کلمه از خلال جمله و متن تدریس می‌شود. نگارندگان کتاب بر این باورند که ابتدا باید ساختار کلمه در جمله و متن آموزش داده شود و سپس در علم نحو در پی آموزش ساختارهای جمله در متن بود و معنی را با علم نحو آموزش داد. به همین سبب است که جمله‌ها و عبارتهای عربی به فارسی ترجمه نشده برای این که این درس‌نامه ترجمه محور نباشد و فراگیر با ژرف‌نگری به معنای جمله پی‌برد و از دیگر سو به دلیل آن که این اثر خودآموز نیست در صورت دشوار بودن عبارات، دانشجو می‌تواند مشکلات را در گروه‌های مباحثه و در نهایت نزد استاد طرح نماید.

۳. **نظم منطقی در مطالب هر درس:** برای دستیابی به اهداف آموزش صرف، هر درس از چهار بخش تشکیل شده است:

الف: نمونه‌ها

- در هر درس به فراخور موضوع یک یا دو مجموعه نمونه‌ها قرارداده شده است. نمونه‌ها، الگوهای کاربردی هستند که فراگیر در آن درس به آموختن آن‌ها نیاز دارد.
- با در نظر داشتن هدف بررسی کلمه و واژه شناسی در دانش صرف، تأکید بر تنوع و تعادل در حجم مطالب، در تمام بخش‌های چهارگانه، عدد ۵ در نظر گرفته شده است که از یک سو اهداف درس را در بر گیرد و از سوی دیگر متنوع بوده و ملال آور نباشد.
- در چینش درس‌ها، سعی بر آن بوده است که از شیوه کتاب‌های درسی پیشین مانند مبادی العربیة استفاده شود.
- در چگونگی چینش نمونه‌ها تلاش شده است تا مطالب از ساده به مشکل عرضه شود.

- در انتخاب جمله‌ها تلاش بر این بوده است که علاوه بر آموزش نکته صرفی، جمله‌ها پرکاربرد و دربردارنده نکته اخلاقی باشد؛ به همین سبب برخی عبارتها بر اساس هدف آموزشی از جمله‌های پر کاربرد در مکالمه‌های روزمره انتخاب شده است.
- تلاش شده است در نمونه‌ها از شعر کمتر استفاده شود؛ زیرا به‌طور کلی واژه‌های انتخاب شده در نثر آسان‌تر از شعر است.

ب: بیان

- هدف از این قسمت توضیح اهداف آموزشی نمونه‌ها است، به همین سبب نمونه‌ها در این قسمت توضیح داده شده است.
- در این قسمت تلاش شده است تا ابتدا مثال‌ها و قواعدی مطرح شود که فراگیر بیشتر با آن سر و کار دارد و مباحثی که در اولویت نیست ولی دانستن آن لازم است در مرتبه دوم با زیرعنوان **نکته‌ها** ارائه شود.
- پیشنهاد می‌شود که استاد از دانشجویان بخواهد تا نمونه‌ها را بخوانند و پس از آن بر اساس هدف آموزشی هر درس برای هر نمونه سؤالی را مطرح کند و پس از پاسخ دانشجویان از آنان بخواهد که متن بیان را مطالعه کنند و پاسخ خود را با آن مقایسه کنند و در پایان استاد قواعد مورد نظر را دسته‌بندی کند و با مثال‌های بیشتر، مطالب را برای مخاطب تبیین نماید.

ج: تطبیق

- هدف از این بخش تأکید بر تمرین مطالب یاد گرفته شده در کلاس است.
- در قسمت تطبیق جمله‌هایی است که به‌طور کاربردی برای فراگیر، حل و فصل شده و در بردارنده قواعد موجود در قسمت بیان است.
- تطبیق‌ها نه تنها نمونه‌های عملی برای فراگیر در فهم مطالب است؛ بلکه برای استاد این شرایط را مهیا می‌کند که در خلال تدریس برای یافتن شواهد و مثال‌های متنوع غیر از آن چه در بیان آمده است، از تطبیق‌ها نیز بهره‌گیرد.
- تعداد تطبیق‌ها بر اساس اهداف آموزشی هر درس انتخاب شده است.
- مدرّس پس از تدریس قسمت بیان از دانشجویان می‌خواهد که تطبیق‌ها را بخوانند و مطالب درس را بررسی کنند و سپس پاسخ خود را با پاسخ داده شده در کتاب تطبیق دهند.

- در این قسمت مدرس می تواند میزان فهم مطلب را ارزیابی کند و اگر مطلبی نیاز به توضیح داشته باشد، با مثال‌های جدید تبیین نماید.
- در چپ‌نشین تطبیق‌ها تلاش شده بر اساس ترتیب مطالب در قسمت بیان باشد و از جمله‌های تکراری پرهیز شده است.
- در انتخاب تطبیق مانند نمونه‌ها عمل شده است و آموزش نکته صرفی، جمله‌های پر کاربرد، در برداشتن نکته اخلاقی از مهم‌ترین انگیزه‌های انتخاب بوده است.
- در کنار آموزش قواعد کتاب به گونه‌ای آموزش تحلیل صرفی از طریق قسمت تطبیق مورد نظر بوده است. به همین دلیل علاوه بر قواعد آموزشی درس در پاسخ تطبیق‌ها، به مواردی دیگر اشاره شده است که از اهداف آموزشی درس نیست ولی تکرار و ممارست این کلمه‌ها در درس‌های مختلف و تکرار ویژگی آن به گونه‌ای غیر مستقیم به آموزش برخی قواعد صرف کمک می‌کند. دلیل این امر آموزش برخی نکته‌های صرفی از طریق تکرار و ممارست فراوان است.

د: تمرین

- هدف از این بخش تمرین و تکرار اهداف آموزشی هر درس است.
- تمرین‌ها نمونه‌هایی است که بررسی و حل آن به عهده فراگیر گذاشته شده تا او بر اساس الگوهای پیشین به راحتی به حل آن تمرین‌ها همت گمارد.
- چپ‌نشین تمرین‌ها بر اساس اهداف آموزشی هر درس از ساده به مشکل تنظیم شده است.
- انتخاب جمله‌ها در این قسمت نیز بر همان شیوه انتخاب در نمونه‌ها و تطبیق‌ها است.
- در هر درس سعی شده آخرین تمرین یک متن جذاب و ارزنده و زنده و پویا و پر کاربرد باشد که فراگیر با بررسی و حل و فصل آن به نکات ارزنده‌ای غیر از آن چه در آموزش صرف عربی است، دست یابد؛ در صورتی که در پاره‌ای از دروس متن آخرین تمرین، طولانی و موجب خستگی فراگیر باشد، استاد می‌تواند بخش‌های اصلی آن متن را برای بررسی معین نموده و او برای بررسی همه متن آزاد باشند.
- برخلاف بخش‌های دیگر تلاش شده است در این بخش از شعر استفاده شود تا مخاطبان کتاب به گونه‌ای غیر مستقیم با کارکرد قواعد صرف در شعر هم آشنا شوند.
- این اقسام چهارگانه به صورت منطقی با هم در ارتباط هستند. سعی بر این بوده است که در هر بخش به ویژه بیان و تطبیق، ابتدا مثال‌ها و قواعدی مطرح شود که فراگیر بیشتر با آن

سر و کار دارد. فراوانی مثال‌ها و تنوع و گونه‌گونی آن به میزانی است که فراگیر پیش از آن که مجبور به فراگیری قاعده‌ای باشد، مطالب مرتبط با آن را به صورت کاربردی و به راحتی بیاموزد.

روش ارائه مطالب

۱. از آنجا که روش تدریس در این درس‌نامه دانشجو محور و به شیوه اکتشاف و اجتهاد و بحث و گفت‌ووشنود است، مشارکت فعالانه دانشجویان در امر تدریس می‌تواند زمینه مناسب‌تر آموزش را فراهم آورد.
 ۲. برخی از درس‌ها مانند درس «نسبت» به‌نظر، طولانی و گسترده می‌آید. لازم به‌ذکر است که در این درس تأکید بر مشاهده نمونه‌های فراوان و متنوع است نه حفظ قواعد مختلف و این امری است که ساختار و محتوای چنین درسی اقتضا می‌کند.
 ۳. در مبحث اسم‌های معرفه، ابتدا درسی زیر عنوان معرفه‌ها مطرح شده سپس هریک از اسم‌های معرفه در قالب درسی مستقل عرضه شده است به‌جز مبحث «ضمیر» که در همان درس، اول معرفه‌ها طرح شده و درس مستقلی ندارد.
 ۴. در مبحث «اعلال» از همان شیوه ارائه شده در کتاب‌های دبیرستانی بهره گرفته شده است. در این شیوه مدرس بر آهنگ فعل معتل تأکید می‌کند و با تکرار مثال‌های گوناگون در کلاس درس، وزن خاص نوع فعل معتل آموزش داده می‌شود؛ لازم به توضیح است که درسی به عنوان «لفیف» در نظر گرفته نشده است چراکه این‌گونه افعال اندک و کم کاربرد است.
 ۵. در نمونه‌ها و تطبیق و تمرین، ترتیب جمله‌ها و عبارات بر اساس شیوه فارسی «الف، ب، پ، ت و ث...» در نظر گرفته شده است.
 ۶. شیوه استفاده از فرهنگ‌های لغت، موضوع مهمی است که به دانش صرف پیوند دارد که امید است استادان گران‌قدر، در وقت مناسب، این شیوه را به صورت عملی به فراگیران آموزش دهند.
 ۷. در درس سوم «مقایسه فعل فارسی و عربی» این‌گونه تشخیص داده شد که پس از تدریس «زمان افعال» در عربی اگر معادل زمانی آن نیز در فارسی تدریس شود، مفید خواهد بود؛ بنابراین در این درس سعی شده است معادل‌های پرکاربرد زمان فعل عربی در فارسی عرضه شود.
- مطالب این کتاب پیش از این که رسمیت یابد، در دو دوره در رشته‌های مختلف تدریس شده و پس از فراز و فرودهای فراوان، سرانجام برای چاپ تنظیم و آراسته گشته است. از

جمله کتاب‌هایی که براساس این شیوه تألیف شده و سال‌ها در تدریس در رشته‌های مختلف، جایگاهی افتخارآمیز داشته و به عنوان درس‌نامه‌ای رسمی، موفق بوده کتاب «قواعد کاربردی زبان عربی» است. نگارندگان ایمان دارند که این کتاب نیز در علم صرف عربی جایگاه والای خود را خواهد داشت.

مخاطبان کتاب

نظر به اهداف آموزشی دانش صرف عربی و این‌که تا به حال با وجود نوشته‌های گسترده و متعدد مشکل آموزش این دانش هم‌چنان باقی است و تدریس این درس عموماً خوش‌گوار نبوده است، این درس‌نامه حاصل سال‌ها تجربه تدریس زبان عربی در محوره‌های مختلف و ژرف‌اندیشی در اهداف و فراز و فرودهای مسیر آموزش است، بنابراین، همه کسانی که می‌خواهند جهت ورود به دانش‌های زبان عربی یک دوره صرف عربی را به صورت کاربردی، عینی و عملی فراگیرند، مخاطبان این کتاب هستند؛ از جمله دانشجویان همه رشته‌ها به‌ویژه رشته‌های علوم انسانی و طلاب حوزه‌های علمیه.

امید است این درس‌نامه برای یادگیری صرف عربی به شیوه کاربردی برای فراگیران گرامی مناسب و مفید باشد؛ از صاحب‌نظران و استادان ارجمند ژرف‌اندیش این عرصه در حوزه‌های علمیه و دانشگاه به‌ویژه کسانی که تدریس این درس را عهده دارند خواهشمندیم با نظر به درون‌مایه این اثر، کاستی‌ها را گوشزد فرمایند تا در رفع آن کوشش شود. آن‌چه لازم است فروتنانه بدان اعتراف کنیم این است که هر کس مطالب این کتاب را به‌طور دقیق فراگیرد، افزون بر قواعد صرف، معلومات ارزنده‌ای کسب می‌کند که در زندگی برایش بسیار سودمند و مؤثر خواهد بود.

سپاسگزاری

شایسته است از سرکار خانم **الهام آسمانی** به عنوان متخصص ارشد این عرصه که تصحیح، ویراستاری، تنظیم، صفحه‌آرایی، آراسته‌سازی کتاب را عهده‌دار بوده و با تلاش بی‌دریغ، ذوق زلال و سرشار، شکیبایی و اخلاص وصف‌ناپذیر، چندین بار مطالب را بازبینی نموده و یادآوری‌ها و پیشنهادهای اصلاحی ارزنده‌ای داشته‌اند، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشیم. خداوند بر عزت ایشان بیفزاید.

لازم است از همه عزیزانی که در این راه پر نشیب و فراز نگارندگان را یاری داده‌اند، از جمله استادان گران‌قدر بخش زبان و ادبیات عربی دانشگاه شیراز سپاسگزاری کنیم؛ باشد که نیت خالصانه و تلاش بی‌ریا و بی‌تکلف نگارندگان موجبات خرسندی درگاه احدیت را فراهم آورد که اصل و غایت متعالیه همین است و بس؛ بر همین مدار است که عرضه داشته‌اند:

اینم قبول بس که بمیرم بر آستان تا نسبتم کنند که خدمت‌گزار اوست
(سعدی شیرازی)

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمین
وهو الموفق والمعین
حسین کیانی - سید فضل الله میرقادی
دانشگاه شیراز- ۱۳۹۷ هـ. ش

گنج‌انیده‌ها

شماره صفحه	عنوان
	پیش‌گفتار
۱	درس اول: علم صرف
۵	درس دوم: فعل ماضی، مضارع و امر
۱۷	درس سوم: مقایسهٔ زمان فعل در فارسی و عربی
۲۷	درس چهارم: فعل صحیح
۳۵	درس پنجم: فعل مجرد
۴۱	درس ششم: فعل مزید
۵۵	درس هفتم: فعل لازم و متعدی
۶۳	درس هشتم: فعل معلوم و مجهول
۷۱	درس نهم: فعل متصرف و غیر متصرف
۷۷	درس دهم: فعل مؤکد
۸۳	درس یازدهم: فعل معتل
۹۵	درس دوازدهم: اسم
۱۰۳	درس سیزدهم: مصدر
۱۱۳	درس چهاردهم: جامد و مشتق (۱) اسم فاعل و مفعول
۱۲۳	درس پانزدهم: جامد و مشتق (۲) اسم مبالغه و صفت مشبیه
۱۳۳	درس شانزدهم: جامد و مشتق (۳) اسم تفضیل و اسم مکان و زمان و اسم آلت
۱۴۵	درس هفدهم: مذکر و مؤنث
۱۵۷	درس هجدهم: مفرد، مثنی، جمع
۱۶۹	درس نوزدهم: جمع مؤنث سالم
۱۷۹	درس بیستم: جمع مکسر
۱۸۷	درس بیست و یکم: معرفه و نکره
۱۹۹	درس بیست و دوم: اسم موصول
۲۱۱	درس بیست و سوم: صلهٔ موصول
۲۱۹	درس بیست و چهارم: اسم اشاره

شماره صفحه	عنوان
۲۲۷	درس بیست و پنجم: عَلم
۲۳۷	درس بیست و ششم: اسم منسوب
۲۴۹	درس بیست و هفتم: تصغیر
۲۵۵	درس بیست و هشتم: اسم مقصور، ممدود، منقوص
۲۶۱	درس بیست و نهم: ادوات شرط
۲۶۹	درس سی ام: ادوات استفهام
۲۷۵	درس سی و یکم: کنایات
۲۸۱	درس سی و دوم: اسم فعل
۲۸۹	درس سی و سوم: اسماء اعداد
۳۰۱	درس سی و چهارم: منصرف و غیر منصرف
۳۰۹	درس سی و پنجم: اسم متصرف و غیر متصرف
۳۱۵	درس سی و ششم: مبنی
۳۲۱	درس سی و هفتم: معرب
۳۳۱	درس سی و هشتم: حروف
۳۳۹	کتابنامه

درس اول

علم صرف

۱. نمونه‌ها

الف: أَدَبُ النَّفْسِ خَيْرٌ مِنْ أَدَبِ الدَّرْسِ.

ب: إِلَى التُّرَابِ يَصِيرُ النَّاسُ كُلُّهُمْ.

پ: إِنَّ أَخَاكَ مَنْ أَسَاكَ.

ت: أَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ.

ث: التَّاجِرُ الْجَبَانُ لَا يَرِيحُ وَلَا يَخْسِرُ.

۲. بیان

در زبان عربی ۲۹ حرف هجا وجود دارد^۱ که در اصطلاح علم صرف «حروف مبانی» نامیده می‌شوند؛ زیرا اساس و مبانی کلمه هستند. این حروف تا زمانی که همراه حرف دیگری نباشند نشانه اصوات زبانی هستند، مانند: ا، ب، ت، ث و... اما اگر هر کدام از آنها، با حرف یا حروف دیگری همراه شوند «کلمه» تشکیل می‌شود. برای مثال در نمونه «پ»، حرف «ا» و حرف «ن» با هم همراه شده و کلمه «اِنَّ» را تشکیل داده‌اند که این کلمه، بر تأکید دلالت دارد و نیز کلمه «مَنْ» در همان جمله، از دو حرف «م» و «ن» تشکیل شده است. وقتی کلمه‌ها با یکدیگر همراه شوند، جمله و کلام ایجاد می‌شود؛ پس، کلمه از اجتماع چند حرف هجایی به دست می‌آید و بر معنای ویژه‌ای دلالت دارد.

۱. برخی دانشمندان علم صرف بر این باورند که حروف هجا در عربی ۲۸ حرف است و الف را به حساب نمی‌آورند و برخی دیگر الف را حرفی مستقل و تعداد حروف را ۲۹ حرف می‌دانند.

در نمونه «الف»، کلمه «أَدَب» اسم است و کلمه «مِنْ» حرف است.
 در نمونه «ب»، کلمه «إِلَى» حرف است و کلمه «يَصِيرُ» فعل است.
 در نمونه «پ»، «إِنَّ» حرف است و «أَخَا» اسم و «أَسَى» فعل و «ك» اسم است.
 در نمونه «ت»، «أَحْسِنَ» و «أَحْسَنَ» فعل هستند و کلمه «اللَّهُ» و «مَا» اسم هستند.
 در نمونه «ث»، «التَّاجِرُ» و «الجِبَانُ» اسم هستند و کلمه «يَرِيحُ» و «يَخْسِرُ» فعل می‌باشند و دو کلمه «لا» و «و» حرف هستند؛ بنابراین کلمه به سه دسته تقسیم می‌شود: اسم، فعل و حرف.
 اسم: کلمه‌ای است که بدون دلالت زمانی برای نامیدن چیزی محسوس یا غیر محسوس، به کار می‌رود.
 فعل: کلمه‌ای است که بر انجام کار و یا داشتن حالتی در یکی از زمان‌ها دلالت دارد.
 حرف: کلمه‌ای است که به تنهایی معنایی ندارد و برای ایجاد ارتباط بین کلمه‌ها و جمله‌ها با یکدیگر به کار می‌رود.
 بنابراین موضوع علم صرف، بررسی کلمه است.

۳. تطبیق

الف: تَزَاحُمُ الْأَيْدِي عَلَى الطَّعَامِ بَرَكَةً.

ب: وَتَصَغَّرُ فِي عَيْنِ الْعَظِيمِ الْعِظَائِمُ.

پ: رَبُّ حَرْبٍ شَبَبْتُ مِنْ لَفْظَةٍ.

ت: رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً عَرَفَ قَدْرَهُ.

ث: السَّخِيُّ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ.

تَزَاحُمُ: اسم، الْأَيْدِي: اسم، عَلَى: حرف، الطَّعَامِ: اسم، بَرَكَةً: اسم.

تَصَغَّرُ: فعل، فِي: حرف، عَيْنِ: اسم، الْعَظِيمِ: اسم، الْعِظَائِمُ: اسم.

رَبُّ: حرف، حَرْبٍ: اسم، شَبَبْتُ: فعل، مِنْ: حرف، لَفْظَةٍ: اسم.

رَحِمَ: فعل، اللَّهُ: اسم، امْرَأً: اسم، عَرَفَ: فعل، قَدْرَهُ: اسم، ه: اسم.

السَّخِيُّ: اسم، بَعِيدٌ: اسم، مِنَ: حرف، النَّارِ: اسم.

۴. تمرین

الف: نوع کلمه‌های زیر را مشخص کنید.

ید، جاء، علی، الخیر، أعطی، فی، الشَّعیر، القرآن، أکل، العالم، الصَّدیق، ب، کأنَّ، النَّاس، جَلَس، قَرَأ، تَرَک.

ب: جمله‌های زیر را ترجمه و نوع کلمه را در آن‌ها مشخص کنید.

۱. الشُّكْرُ مِفْتَاحُ الزِّيَادَةِ.

۲. صَاحَتْ عَصَافِيرُ بَطْنِهِ.

۳. الصَّمْتُ زَيْنٌ لِلْعَالِمِ وَسِتْرٌ لِلْجَاهِلِ.

۴. لَا تَأْكُلْ خُبْزَكَ عَلَى مَايِدَةٍ غَيْرِكَ.

پ: نوع هر کلمه را مشخص کنید و با هر یک جمله‌ای کوتاه بسازید.

أَمْرٌ - الْإِنْسَانُ - اللَّهُ - فِي - عَلَى - الرَّبِيعِ.

ت: متن زیر را با دقت بخوانید؛ سپس نوع هر کلمه را در آن مشخص نمایید.

القراءة

أَوَّلُ تَكْلِيفٍ تَلَقَّاهُ النَّبِيُّ مُحَمَّدٌ ﷺ مِنْ رَبِّهِ هُوَ الْقِرَاءَةُ وَأَوَّلُ كَلِمَةٍ أَلْفِيَتْ عَلَيْهِ هِيَ كَلِمَةُ: اقْرَأ ... الْقِرَاءَةُ فَنُّ مُمْتَعٌ لِمَنْ يُجِيدُهَا. إِنَّهَا نَقْطَةُ الْبَدْءِ وَالْإِنْطِلَاقِ نَحْوَ كُلِّ عَمَلٍ عَظِيمٍ، وَعَرَضٍ جَلِيلٍ.

هي فنُّ استقبالِ المعلوماتِ، وامتعةُ التمييزِ بينَ الكلماتِ ومدلولاتها ومفاهيمها المقصودة وغير المقصودة. ورجالُ العلمِ والأدبِ والفكرِ والسياسةِ الذين توفَّرتْ لهم اللقاءاتُ والمشاركاتُ يقرؤون أفضلَ من الذين تبادلوا المعلوماتَ معَ عددٍ قليلٍ من النَّاسِ، ويجدون في أوراقِ الخصمِ علماً نافعاً لهم ولا يجدونه خوفاً.